

A románok sorsa Magyarországon

Megközelítések, dilemmák

A Magyarország területén élő román történelmi kisebbség három évszázados múltra tekint vissza. Hosszas jelenlétüknek köszönhetően a magyar állam hivatalosan is nemzeti kisebbségként ismeri el őket. Megfelelnek ugyanis az

1993. évi, a Nemzeti és Etnikai Kisebbségek Jogairól szóló LXXVII. törvény valamennyi feltételének: legalább egy évszázadot éltek Magyarország területén, a számát tekintve az ország lakosságának kisebbsége, tagjai magyar állampolgárok, a lakosság többi tagjától nyelvükben, kultúrájukban különböznek, és saját hagyományokkal rendelkeznek, valamint az identitásuk megőrzéséért, a történelmi közösségük érdekeinek kifejezése és védelme érdekében tesznek is.

A kezdetben szegényesek voltak az olyan helyi történetírói hozzájárulások, amelyeket az identitás-érzés és a saját nemzet történelmi múltjának felkutatása iránti érdeklődés tápláltak. Ezek közül a legfontosabb az a román nyelvű monográfia, amelyet Iosif Ioan *Ardelean* pap 1893-ban írt Kétegyházáról, a magyarországi román települések egyikéről. A magyarországi románok történetével foglalkozó kutatások nagy része nemrég készült, szerzői pedig olyan kortárs értelmiségiek, akik túlnyomó többségükben Magyarországon, a kisebbségi karokon tanult filológiát. A két nagy hagyományú tanszék egyikén, ahol román nyelven folyik az oktatás: Budapesten vagy Szegeden, már 65 éve. „Azokban az időkben, amikor a politika felülkerekedett a nemzeten [...] szinte ugyanazoknak az értelmiségieknek meg kellett küzdeniük azon idők szükségszerű kihívásaival, a tanügytől a szépirodalomig, a politikai szerepvállalástól a tudományos kutatásig, a tankönyvektől a történelmi írásokon keresztül a véleménynyilvánító jegyzetekig” – írta le Cornel *Munteanu* a helyzetet (2003). A kommunizmus bukása utáni évtizedekben a magyarországi román értelmiség a saját etnikai kisebbsége történelmét, kultúráját, tanügyét, vallását, nyelvét és hagyományait felkutató munkáival visszaszerezte magának identitása támaszpontjait. A tudományos munka alatt olyan monográfiás meg-

közelítéseket, történelmi adalékokat, történelmi jegyzeteket és esettanulmányokat használ fel, amelyeket 1993-tól dolgozott ki a Magyarországi Románok Kutatóintézete. Az identitás-visszaszerzési fáradozások programszerűen megfogalmazottak, változatosságuk és a megjelentetett anyagok gazdagsága lenyűgöző, a történelmi-kulturális, nyelvészeti és néprajzi témájú írások kiválóak. Köztük olyan összefoglaló munkák is vannak, amiket magyarországi román kutatók végeztek (Petrușan et al. 2000, Csobai 1996 stb.), de olyanok is, amik romániaiak nevéhez fűződik (Moisa 2010 stb.).

Gabriel *Moisa* szerint „a Magyarországon élő román közösség mindig is érdekelt volt a saját múltjának felkutatásában” (Moisa 2010). Az 1920 és 2010 közötti, magyarországi román szerzők munkái alapján a történész megállapítja, hogy „a magyarországi román közösségek kutatásainak nagy része – kevés kivétellel – úgy tartja, hogy a Magyarország keleti részén lévő településeken lakó társaik legkorábban a XVII. század vége felé kerültek ide”. A XVII. század vége és a XVIII. század eleje, mint kronológiai vezérpont, amely a román kisebbség megjelenése idejének becslésére szolgál, Magyarország Habsburgok általi meghódításának és a török hatalom elűzésének történelmi pillanatához kötődik. Ezek az események tették szükségessé Magyarország keleti részének újraneépítését, ami spontán betelepüléssel és szervezett áttelepítésekkel, majd a szomszédságokban rajzással történt meg (Petrușan et al. 2000, Csobai 1996). A románok jelenléte Magyarország mai területén azonban már az előző évszázadokban is dokumentált, az ortodox közösség történetének vonalán egészen a X. századig nyúlik vissza (Misaroș 2002). A Magyarországon élt románok az évszázadok során etnikai identitásukat a nyelvük, ortodox vallásuk és néphagyományaik révén őrizték meg. A kisebbségi oktatás felekezeti keretek között jelent meg és mindössze a saját nyelven való írás és olvasás megtanulására korlátozódott. A tanítók az ortodox papok voltak. Az osztrák-magyar dualizmus alatt erőszakos és intézményesített magyarosításának kitett román kisebbségre a trianoni békeszerződés újabb csapást mért, mivel az értelmiségiek elvándoroltak. Ettől kezdődően a magyarországi román kisebbség életében ingadozások voltak a magyar ál-

lam által biztosított politikai és jogi keretek megítélésében, megélésében. A kommunista rendszer alatt például volt egy olyan évtized, amikor a kisebbségek témájában nyugodt volt a légkör – ez 1960 körül fejeződött be (Moisa 2010). Ezen relatív laza időszakok létezésére ellenére – amikor a kisebbségek szabadon fejezhették ki identitásukat – 1920 után a magyarországi románok száma rohamosan csökkent. 2001-ben érte el mélypontját, amikor csak 7995-en vallották magukat románoknak, míg 8482-en a románok jelölték meg anyanyelvükként. A legújabb, 2011-ben készült és 2013-ban nyilvánosságra hozott és hivatalosnak kikiáltott népszámlálási adatok szerint (amelyek egyébként vitatottak) a románok száma látványosan megnőtt: 26 345-en vallották magukat románoknak és 13 886-an jelölték meg a román, mint anyanyelvet (Iova 2013).

Egy közösség legerősebb identitási támaszpontja – és főleg egy kisebbségi közösségé – a nyelv. Ha Mária Berényivel együtt mi is elfogadjuk Iosif Popovici 1904-i állítását, miszerint „létünk és valónk a nyelvünkhöz kötött; amíg van egy nyelvünk és beszéljük azt, addig románok leszünk” (Berényi 1995), akkor a magyarországi románok nyelvéről szóló nyelvészeti kutatások eredményei komoly vészharangot jelentenek. A magyarországi románok nyelvének három évtizedes kutatása után – amely eredményeiről számos cikk jelent meg – 2013-ban a magyarországi román nyelvész, Ana Borbély egy idevágó, fontos összefoglalót jelentet meg (Borbély 2013). A kutatások szerint a családfa nézőpontjából a magyarországi románok a kőrösi dialektus két változatát beszélik, amelyekbe a kétnyelvűség révén fonetikai, alaktani, lexikális, mondatszerkezeti, valamint mondattani magyarságok itták be magukat. A szociolingvisztikai láttelet világos: „a magyarországi románok közösségét (a román nyelv) nyelven belüli (intralingvisztikai) változékonysága és (a román-magyar kétnyelvűség) nyelvek közötti (interlingvisztikai) változékonysága jellemzi” (Borbély 2013). A hagyományok szempontjából „az elmúlt fél évszázadban a magyarországi románok természetes etnikai nyelvezte nem tanúsít már ellenállást a magyar kultúrával szemben, ez a folyamat pedig csak egy olyan tudatos nevelés révén tűnik visszafordíthatónak, amely annyira összetett, hogy az elvégzése lehetetlennek látszik, főleg a praktikus motiváció hiányának ismeretében” (Bucin 2000). Az etnocentrizmus feloldása a hagyományos erkölcs eltűnésével is összekapcsolható (*idem, ibidem*), fokozza továbbá az asszimilációt az ősi faluból való távozás és a városokban, a többségben való szétszóródás is.

Az identitásérzés belülről történő aláadásának okairól a magyarországi román értelmiségiek sűrűn beszélnek, vallomásaik pedig egy olyan dolgot rekonstruálnak, amely „nagyon lényeges és végtelenül bonyolult, ugyanakkor számtalan olyan szubjektív elemmel tűzdelt, amely egy nemzeti kisebbség néplélektanához tartozik: a magyarországi románok viszonyulása mindenhez, ami román – az

elődöktől örökölt nyelvhez, történelemhez és kultúrához, valamint a saját értékekhez” (Petruşan 1997a).

Ez a viszonyulás a legtöbbször dilemmatikus, különösen akkor, amikor konkrét helyzetekről van szó: „Ma december 1-je van, a románok nemzeti ünnepe. Mi mit ünnepelünk?”. A horthysta politikát illetően „közösségünknek nincs egy világos és határozott gondolata”, a negyvennyolcas eseményekhez való viszonyulás „tétova” (*idem, ibidem*). Sokat vitatott a nyelv témája is, amelyet alapvetőnek ismernek el. „Melyik a mi anyanyelvünk? Bármennyire is furcsa, a kérdés egyáltalán nem költői. Igaz, hogy csak egy román nyelv létezik. Azonban a négy dialektusban sok évszázada ott lappang számtalan nyelvjárás. Mi a kőrösi nyelvjárást örököltük (amelynek további változatai vannak). Ezen archaikus nyelv jellegzetességei és az irodalmi nyelv között akkora a különbség, hogy egy itteni román számára ez utóbbi teljesen érthetetlen.” A nemzetiségi oktatásnak ezen tényállással való kapcsolata világos: „Az iskola nem tudta bepótolni ezt az eltérést” (*ibid.*: 94).

Az önmeghatározás egyéb szempontjait, valamint a közösség jelképeit illetően világosabbak a vélemények: „...túl kevesen vagyunk és nagyon előrehaladott az asszimilációnk folyamata, így nincs értelme külön szimbólumokra gondolnunk. Ehhez már túlságosan késő van.”; „az az érzésem, hogy számomra a román zászló nem jelent semmit”; „általánosságban az itteni románok nem tudnak azonosulni a román állam nemzeti szimbólumaival.” – így nyilatkoztak 1997-ben a közösségből származó közéleti szereplők a „Convieţuirea” (Együttélés) című folyóirat első számában, amelynek beszédes elnevezését ekképpen magyarázzák: „Létünk bármelyik aspektusához is közeledünk, minduntalan azzal a realitással kell találkozunk, amelyik a magyarokkal való együttéléstől fakad” (Petruşan 1997b).

A magyarországi románok helyzete valóban zavarba ejt az összetettségével. Olyanként, akinek nem volt efféle, erőteljes identitási tapasztalata, nem tehetek mást, mint kifejezem a tiszteletemet azon alázatos jobbagynemzedékek iránt, akik saját nyelvjárásuk, hagyományaik és felekezeti hovatartozásuk révén két évszázadig meg tudták őrizni az identitásukat. Az előző évszázadot tekintve ugyanakkor több mint dicséretre méltó azoknak az értelmiségieknek a megjelenése, akik a különböző tudományos és kulturális ágazatokban autodidakta módon képezték magukat ahhoz, hogy képesek legyenek megismertetni a Magyarország területén élő románság létének tényeit a kezdetektől fogva. A saját múlt feltárására irányuló, mennyiségében és minőségében is figyelemre méltó igyekezetnek helyet kellene adnia egy hasonlóan erős olyan fáradozásnak is, amely konzervatív stratégiákra irányulna – legalább a jelenlegi állapot fenntartásáért, azért, hogy mindezt, az „identitás kereséséért” folytatott munkát (Petruşan 1994) ne lehessen hattyúdalként elkönyvelni az identitás kihalása krónikáiban. Úgy tűnik, hogy ami őket illeti, a helyi román értelmisé-

giek egyetértenek a hivatalos magyar állásponttal, amely kettős identitást vitat (www.mfa.gov.hu). Teszik ezt úgy, hogy nyelvi szinten már felismerhető az, hogy a kétnyelvűség – az az állapot, amely indokoltá teszi és fenntartja a kettős identitást – már erős aszimmetriát mutat a magyar nyelv irányába, főleg a fiataloknál. Feltétlenül szükséges lenne, hogy a magyarországi értelmiségiek ugyanolyan energiával és odaadással, mint amilyenről a múlt kutatásában tanúbizonyosságot tettek, általuk megfelelőnek ítélt fogalmi és gyakorlati programokat indítsanak el, elsősorban a nyelv megőrzéséért. Az igazi esélyt a háromnyelvűség jelentené, azaz az anyanyelvnek tartott nyelvjárás megőrzése és erősebbé tétele mellett a jelenlegi irodalmi román nyelv megtanulásával járna. Ez természetesen nehéz feladat. De lehetetlen-e? Románia és Magyarország is tagja az Európai Uniónak, így aláírták a kisebbségek jogairól szóló európai dokumentumokat, következésképpen a politikai s jogi keret teszi lehetővé az etnikai identitás megőrzését. A közösség Romániával való kapcsolatai fokozatosan újramezződtek és egyre szorosabbak, főleg tudományos szinten, a Románia nyugati részén működő – aradi, temesvári, nagyváradi, kolozsvári – egyetemekkel. Csak megemlítem azt a közös összefoglalót, melynek címe *A romániai románok kultúrája és története* (Moisa 2013). Az irodalmi román nyelv egyetemi tanulmányi szinten sajátítható el a román kisebbségek által úgy Magyarországon, a budapesti és a szegedi tanszéken, mint Romániában, ösztöndíjak révén. A kommunikációs rendszerek, az internet és a közösségi oldalak útján a fiatalok sokkal könnyebben érhetik el az információkat mindarról, ami román értéknek számít. Mivel Románia és Magyarország szomszédos államok és egyazon eurorégió tagjai, közös fejlődési stratégiákat dolgozhatnak ki olyan európai alapokra pályázva, mint a HU-RO, így mindkét nyelv ugyanolyan szinten való ismerete a jövőben középiskolát vagy egyetemet végző fiataloknak előnyt jelent a munkaerőpiacon. Következésképpen a személyes véleményem az, hogy nem lenne lehetetlen a visszatérés, vagy akár a megerősítés és javulás a magyarországi románok identitási helyzetében. Objektív és gyakorlati szemszögből tekintve egy ilyen visszatérés célszerű lehetőséget jelentene. Vagy talán magát a

megmentést. Másképpen fogalmazva, a jövőben a magyarországi románok vagy románok lesznek, vagy nem maradnak meg (mint nemzetiség).

Bibliográfia:

- ARDELEAN, Iosif-Ioan. 1893. Kétegyháza község monográfiája. Arad: Egyházmegyei Nyomda.
- BAUER, Adam. 1997. Milyen szimbólumokat használjunk?, „Conviețuirea” (Együttélés) folyóirat, I/1., 20-21. old.
- BORBÉLY, Ana. 2013. Román nyelv és román identitás. Dialektológiai, szociolingvisztikai, névtani és demográfiai aspektusok. Gyula.
- BUCIN, Mihaela. 2000. Másság és nyelvezet, „Simpozion” (Szimpózium) folyóirat, Gyula, 150-159. old.
- IOVA, Eva. 2013. Magyarország: a 2011-es népszámlálás eredményei. 241,1%-al többen vagyunk románok Magyarországon, „Romanian Global News”, 2013. április 3., elérhetőség: http://www.rgnpress.ro/rgn_13/categorii/analize-interviuri/8845-ungaria-rezultatele-recensmantului-din-2011-suntem-cu-2411-mai-muli-romani-in-ungaria.html, 2015. ápr. 7-i hozzáférés
- MOISA, Gabriel. 2013. A romániai románok kultúrája és története. Kolozsvár: Transzilván Tanulmányi Központ.
- MOISA, Gabriel. 2010. A magyarországi románok historiográfiája. 1920-2010. Kivánság és valóság között. Gyula: NOI Kiadó.
- MUNTEANU, Cornel. 2003. A magyarországi román közösség. Emberek és tettek: A Magyarországi Románok Kutatóintézete, „Clipa”, 586. szám, 2003. február 6.
- PETRUSÁN, György, MARTYIN, Emília, KOZMA, Mihály. 2000. A magyarországi románok. Budapest: Press Publica, Útmutató Kiadó.
- PETRUȘAN, Gheorghe. 1997 a. A magyarországi románok történetének karcolata. in Maria Berényi (szerk.), SZIMPÓZIUM. A magyarországi román kutatók VI. szimpóziumának előadásai. Gyula: NOI Kiadó, 91-97. old.
- PETRUȘAN, Gheorghe. 1997 b. És mégis az „együttélés”, „Conviețuirea”, (Együttélés) folyóirat, I/1., 3-4. old.
- PETRUȘAN, Gheorghe. 1994. Az identitásunk keresése. Gyula: NOI Kiadó
- SALAT, Levente. 2008. A romániai nemzeti kisebbségek rendszere és annak nemzetközi kontextusa, Salat, Levente (szerkesztő), A romániai nemzeti kisebbségek integrációs politikái. Törvényes és intézményi aspektusok egy összehasonlító perspektívából. Kolozsvár, CRDE Alapítvány, 9-30. old.

Látogasson el honlapunkra: www.nemzetisegek.hu